

Lesbrief Jodenvervolging

Lesbrief groep 7/8

Loekie, zomaar een jongen uit Tiel

Op 11 juni 1943 wordt Loekie, een jongen uit Tiel van negen jaar, samen met zijn vader, moeder en broer vermoord in een concentratiekamp in Polen. Dat kamp heette Sobibor. In dat kamp werden veel Joodse mensen om het leven gebracht. Loekie was Joods.

Loekie, zomaar een jongen uit Tiel	1
Jodendom	3
Van crisis tot oorlog	3
De Jodenvervolging in Tiel	4
De struikelstenen	6
Waarom deze stenen?	7
Vragen	7
Woordenlijst	8
Colofon	8

Sobibor was een van de vernietigingskampen van de Duitse nazi's, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog dit soort gruwelijkheden plaatsvonden. Zij waren speciaal gebouwd om grote groepen mensen te vermoorden in gaskamers. Bekende namen van andere vernietigingskampen zijn Auschwitz en Treblinka.

Loekie woonde in het Jodenstraatje in Tiel. Een

gewone jongen die gewoon naar school ging, met zijn vrienden speelde en af en toe kattenkwaad uithaalde. Hij was op 28 mei 1934 geboren; zijn broer Robbie was zes jaar ouder en ging naar de hbs (dat is nu de havo of het vwo). Zijn ouders Sam en Jet de Winter hadden een winkel in lederwaren, het Lederhuis. Zijn tante Maal (eigenlijk Amalia) en zijn oma woonden bij hen in. Loekies oma overleed in januari 1943.

Loekie en Robbie bij de winkel van hun vader. Op de foto rechts staan ze samen met een nichtje en twee tantes. Alle mensen op deze foto zijn in de oorlog vergast.

De gevangenen werden in veewagons vervoerd.

Voordat hij in Sobibor aankomt, heeft Loekie een hele reis en veel moeilijkheden achter de rug. Op 9 april 1943 wordt hij samen met zijn broer en ouders door de politie uit hun huis gehaald. Een busje brengt hen naar concentratiekamp Vught. Daar worden ze opgesloten en erg slecht behandeld. Op 5 juni maken de Duitsers bekend dat alle Joodse kinderen weg moeten uit het kamp.

De volgende twee dagen vertrekken tenminste 1269 kinderen met hun ouders. Er wordt gezegd dat zij naar een speciaal kinderkamp in de buurt zullen gaan. Maar de treinen gaan naar Westerbork in Drenthe.

Westerbork diende als doorgangskamp. Hier vandaan zijn meer dan honderduizend Nederlandse Joden, net als Loekie en zijn familie, naar concentratiekampen weggevoerd. Van hen hebben maar vijfduizend het overleefd. Zij werden als beesten vervoerd, op elkaar geperst in veewagens. Het enige dat ze meekregen was samen één vat met water, een beetje brood en soms een pot die als toilet moest dienen.

De reis duurde drie dagen en onderweg overleden soms al mensen door ondervoeding, ziekte en uitputting.

Jodendom

De Joden zijn een volk dat meer dan vijfduizend jaar geleden is ontstaan in het Midden-Oosten. Veel Joodse mensen belijden de joodse religie, maar lang niet allemaal.

Je kunt dus Joods zijn en tegelijk niet-gelovig. Voor de Duitsers maakte dat geen verschil, iedereen met een of meer Joodse grootouders werd in de oorlog het leven heel erg moeilijk gemaakt. Mensen met drie of vier Joodse grootouders werden opgepakt en naar een vernietigingskamp gestuurd.

Net als christenen en moslims geloven joden in één god. De joodse religie is al veel ouder dan het christendom en de islam. De heilige boeken van deze religies: de Tenach, de Bijbel (het oude testament) en de Koran lijken veel op elkaar, sommige delen zijn zelfs bijna letterlijk hetzelfde.

Jezus was een jood. Moslims beschouwen hem als een belangrijke profeet (Isa), alleen geloven zij niet dat hij een zoon van God was.

Loekie en zijn familie worden na aankomst in Westerbork al snel met de volgende trein naar Sobibor in Polen gebracht, een verschrikkelijke plaats! Het hele gezin wordt direct nadat ze in Sobibor zijn aangekomen, in gas-kamers om het leven gebracht. De nazi's hielden alles heel precies bij en zo weten we dat ze alle vier,

vader Sam, moeder Jet, Robbie en Loekie, op 11 juni 1943 sterven, twee maanden nadat ze de deur van hun huis aan het Jodenstraatje achter zich dicht trokken.

Loekie werd maar negen jaar oud, Robbie veertien jaar. Tante Maal zou een paar maanden later in Auschwitz vermoord worden.

Van crisis tot oorlog

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was er een economische crisis in Amerika en Europa. Veel bedrijven moesten sluiten en armoede was het gevolg. Er was veel onrust, vooral in Duitsland. Verschillende groepen vochten hun ruzies op straat uit. Zo kon het niet langer.

Veel Duitsers zagen Adolf Hitler en zijn Nationaal-socialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) als een redder uit de ellende van werkloosheid, armoede en onrust. De NSDAP werd een grote partij. In 1933 werd Hitler de premier van Duitsland. In het begin van zijn regering bewonderden veel mensen de manier waarop hij de problemen aanpakte. De rust op straat keerde terug. Grote projecten zorgden ervoor dat de werkloosheid afnam.

Maar er was ook een keerzijde. De Duitse nationaalsocialisten of nazi's dachten dat er betere en mindere soorten

mensen bestonden. De zogenaamd minderwaardige mensen moesten worden 'vernietigd'. Hieronder vielen de Joden, maar ook de Roma en Sinti ('zigeuners'), homoseksuelen, politiek andersdenkenden en gehandicapten.

Er kwamen steeds meer wetten die het leven voor Joodse mensen moeilijker maakte. Zo mochten de kinderen alleen nog maar les hebben van Joodse leraren, mochten Joodse dokters alleen nog maar Joodse mensen behandelen, mochten Joden in parken en plantsoenen alleen nog maar op speciale banken zitten.

Loekie, Robbie en hun moeder bij de dichtgevroren Waal.

In november 1938 organiseerden de nazi's grote rellen tegen de Joden. Overal in Duitsland werden Joodse mensen aangevallen, 267 synagogen (Joodse kerken) werden in brand gestoken en 7500 winkels en bedrijven van Joden vernield. Ook Joodse huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen moesten het ontgelden. Het werd de brandweer verboden om de branden te blussen. Joodse mensen werden mishandeld, opgepakt en vermoord.

De nacht waarin deze

brandstichtingen en mishandelingen plaatsvonden (van 9 op 10 november 1938) noemen we de Kristalnacht, wegens het vele glas van kapotte ruiten, van synagogen, winkels en woonhuizen. Deze nacht was het begin van de grote Jodenvervolging, die ook wel de Holocaust of de Shoah genoemd wordt. Veel Joodse mensen probeerden uit Duitsland te vluchten. Helaas waren niet veel landen bereid de vluchtelingen toe te laten. Ook Nederland nam maar weinig vluchtelingen op. En het zou allemaal nog veel erger worden.

De Jodenvervolging in Tiel

Toen de Duitsers op 10 mei 1940 ons land binnenvielen, woonden er ongeveer zestig Joodse mensen in Tiel. Al snel maakten de Duitsers het hen moeilijk, samen met de Nederlandse politie en ambtenaren. Zij kregen een grote J op hun persoonsbewijs gestempeld, zodat bij een controle meteen duidelijk was dat zij Joods waren. Joodse leraren werden ontslagen. Daarna verschenen overal bordjes met 'Verboden voor Joden' en 'Joden niet gewenst'.

Loekies vader moest zijn winkel sluiten en alle Joodse kinderen werden van school gestuurd. Het Joodse kerkbestuur organiseerde toen een klasje bij de synagoge in de Agnietenstraat. De Joodse leerlingen kregen daar les van de ontslagen leraren. Loekie ging naar dit Joodse schooltje, Robbie ging naar het Joods lyceum in Den Bosch. Joden mochten niet meer fietsen, niet meer met het openbaar vervoer, niet

meer telefoneren, geen niet-Joods bezoek ontvangen, 's avonds niet het huis uit. Toen kwam de dag dat zij een gele ster met het woord 'Jood' op hun kleren moesten dragen, zodat ze altijd goed herkenbaar waren.

En het werd nog veel erger. Joodse mannen kregen een brief waarin stond dat ze zich moesten melden om gekeurd te worden. Er werd gekeken of ze geschikt waren om in een werkkamp in Drenthe te gaan werken. Daarmee waren de Duitsers nog lang niet tevreden: alle Joodse mensen moesten worden opgepakt, vonden ze. De Joden uit de provincie Gelderland moesten zich verzamelen in concentratiekamp Vught.

Toen de mensen zich niet vrijwillig meldden, stuurden de Duitsers de Nederlandse politie naar hun huizen om hen op te pakken. Veel Joden probeerden onder te duiken, om zich bij bekenden te verstoppen. Soms lukte dit, maar vaak ook niet. Veel mensen

waren bang om hen in huis te nemen, want de Duitsers hadden bekend gemaakt dat de mensen die dit deden – net als de Joodse mensen – zouden worden opgepakt en weggevoerd. De mensen die de Joden wel hielpen, waren dus heel moedig.

Veel Joodse mensen uit Tiel wisten wel een onderduikadres te vinden. Niet in Tiel, maar verspreid over de rest van Nederland. Maar om ergens te kunnen onderduiken, moest je betalen. Als je niet veel geld had, kon je je niet verstoppen. De ouders van Loekie hadden niet veel geld.

Loekie en zijn familie zijn niet de enigen uit Tiel die naar concentratiekampen gestuurd werden. Van de ongeveer zestig Joodse mensen die aan het begin van de oorlog in Tiel woonden, zijn er twintig in concentratiekampen vermoord.

Van alle Joden in Nederland is driekwart door de nazi's vermoord, meer dan honderdduizend mensen.

Concentratiekamp Auschwitz. Het prikkeldraad stond onder hoogspanning.

Het Joodse herdenkingsmonument.

In een boog van verguld aluminium en staal zijn Hebreeuwse letters en druppelvormen uitgespaard.

De letters vormen het woord 'yizkor', dat 'gedenken' betekent.

De struikelstenen

Op de plaats waar vroeger de Tielse synagoge was, is nu een Joods herdenkingsmonument. De hele dag zijn daar de namen van de slachtoffers te horen, en de namen van de concentratiekampen waar zij zijn omgekomen. Zij worden ook herdacht op een speciale manier die is ontworpen door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig: met 'Stolpersteine', in het Nederlands 'struikelstenen'. Je struikelt er niet echt over; ze heten zo omdat je er als het ware over struikelt met je hoofd en met je hart.

De struikelstenen zijn stenen van 10 x 10 centimeter. Zij worden bedekt door een goudkleurig plaatje met een opschrift. Bijvoorbeeld: Hier woonde Loekie de Winter, geboren 28 mei 1934, vermoord 11 juni 1943 in Sobibor.

De stenen liggen al in een groot aantal steden in Europa. In 2009 waren er al meer dan twintigduizend. Elk steentje is eigenlijk een klein monument. Door ze voor het huis van de slachtoffers te plaatsen en er hun naam op te zetten, worden ze heel persoonlijk. Zo kunnen we zien waar al die mensen gewoond en geleefd hebben, krijgen ze weer een plekje in Tiel.

Voor twintig Joodse inwoners van Tiel zijn struikelstenen geplaatst. Gedenksteentjes voor mensen die door een misdadige regering werden vervolgd, opgepakt en vermoord. Een kleine herinnering aan gewone mensen die gewoon hun leven wilden leiden.

De struikelstenen liggen verspreid door het centrum van de stad. Je kunt ze vinden voor de volgende adressen: Jodenstraatje 1 voor Loekie en zijn familie, Plein 3 voor een andere familie De Winter, Plein 15 voor familie Van Buuren, Waterstraat 51 voor meneer Dasberg, Dr. Kuiperstraat 6 voor Joop Bartels en zijn oma Rosina Cohen- Levie, Sint Josephstraat 9 voor mevrouw Van der Horst, Westluidensestraat 32 voor familie Elburg, Heiligestraat 6 voor meneer Gersons, en Prinses Beatrixlaan 38 voor familie Cohen.

Waarom deze stenen?

Struikelstenen liggen onder andere op de plaatsen waar Joodse mensen gewoond en geleefd hebben. Je zou daardoor kunnen denken dat het alleen om het gedenken van Joodse mensen gaat. Dat is niet waar. Struikelstenen worden in Tiel gelegd voor alle mensen die zijn vervolgd en vermoord wegens hun ras, geloof of wereldbeschouwing.

In de J.D. van Leeuwenstraat ligt een steen voor meneer Albert van Duren, die Jehovah's getuige was. Hij was daar ondergedoken bij de familie Van Meteren, werd verraden en is in concentratiekamp Bergen-Belsen omgekomen.

De bedoeling van dat herdenken is ook de nieuwe generatie Nederlanders te laten nadenken over wat er is gebeurd, zodat die zal helpen dit nooit meer te laten gebeuren. Jullie zijn die nieuwe generatie.

Vragen

De moord op zo veel Joodse mensen was een vreselijk gevolg van racisme en discriminatie. Racisme en discriminatie bestaan nog steeds. Weet jij daar voorbeelden van?

Wat vind jij van herdenken? Is dat belangrijk of niet?

Wat of wie zou jij willen herdenken?

Wat vind je ervan dat we in Nederland op 4 mei de mensen herdenken die in oorlogssituaties zijn omgekomen?

Wat vind jij ervan als anderen worden uitgescholden of niet mee mogen doen wegens hun afkomst?

Wat zouden jullie kunnen doen om dat te voorkomen?

Wat doe jij als een ander kind gepest wordt?

Wat helpt dan om het pesten te stoppen?

Wat zou jij ervan vinden als een groep kinderen op school, die er helemaal niets mee te maken heeft, zo maar de schuld krijgt van alle dingen die er fout gaan?

Wat zou je dan doen?

Wat kunnen we van het verhaal van Loekie leren?

Je kent vast wel de tegels met een lieveheersbeestje. Zie je een overeenkomst met de struikelstenen?

Wat kunnen we op school doen tegen racisme en discriminatie?

COLOFON

© Werkgroep Stolpersteine Tiel, 2010
www.stolpersteine-tiel.nl

Foto's familie De Winter:
Privécollectie B. Polak,
Amsterdam

Foto's Stolpersteine:
www.stolpersteine.com

Foto Joods monument:
T. Groen, Tiel

Overige foto's: Wikipedia

Bronnen:

Bittere tranen, een boek
van Tjeerd Vrij over de
Jodenvervolging in Tiel en
omgeving, 2010

Lesbrief 'Chaja, zomaar
een meisje uit Weesp',
door Max van Dorth, 2009
Lesbrief 'Glanerbrug, een
grensdorp in oorlogstijd',
door Henk Hof, 2009

stichting burgerweeshuis tiel

Deze lesbrief is mede
mogelijk gemaakt door een
bijdrage van Stichting
Burgerweeshuis Tiel.

Woordenlijst

Nazi	Lid van de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP), de partij van Adolf Hitler.
Concentratiekamp	Een afgesloten kamp waar mensen gevangen worden gehouden.
Vernietigingskamp	Een concentratiekamp dat speciaal is opgezet om grote groepen mensen in één keer te vermoorden. De mensen die er aankwamen werden direct gedood, op enkele uitzonderingen na, die in leven werden gehouden om werkzaamheden te verrichten (zoals het sorteren van kleding en het bedienen van de crematieovens).
Gaskamer	Een ruimte waarin mensen werden vermoord met behulp van giftig gas. De gaskamers waren ingericht als doucheruimtes, zodat de slachtoffers zouden denken dat ze gingen douchen. Om de schijn hoog te houden, kreeg iedereen een stuk zeep mee en soms ook een handdoek. De nazi's hebben in de gaskamers miljoenen mensen vermoord.